

Horváth Enikő Sára

A SOPRONKŐHIDAI FEGYHÁZ ÉS BÖRTÖN 140 ÉVE

*140 years of the Sopronkőhida Strict
and Medium Regime Prison*

ÉVFORDULÓK

A tanulmány a Sopronkőhida Fegyház és Börtön 140 éves történetét mutatja be a magyar büntetés-végrehajtás fejlődésének tükrében. Ismerteti az intézet 1886-os alapításának körülményeit, építészeti sajátosságait és a korszak modern büntetés-végrehajtási szemléletét. Bemutatja a két világháború közötti változásokat, majd részletesen foglalkozik a második világháború időszakával, a politikai foglyok fogvatartásával, Bajcsy-Zsilinszky Endre kivégzésével, valamint a szovjet katonai parancsnokság éveivel. A tanulmány kitér a fogvatartotti munkáltatás fejlődésére, különösen a Sopronkőhida Szövőgyár szerepére, továbbá a rendszerváltozást követő rekonstrukciókra, férőhelybővítésekre és az európai normákhoz való igazodás folyamatára is.

Kulcsszavak: Sopronkőhida Fegyház és Börtön, börtöntörténet, fogvatartotti munkáltatás, reintegráció, évforduló

This study presents the 140-year history of the Sopronkőhida Strict and Medium Regime Prison in the context of the development of the Hungarian prison system. It describes the circumstances surrounding the institution's founding in 1886, its architectural features, and the modern approach to corrections during that era. It describes the changes that took place between the two world wars, then examines in detail the period of World War II, the detention of political prisoners, the execution of Endre Bajcsy-Zsilinszky, and the years under Soviet military command. The study also addresses the development of the employment of inmates, particularly the role of the Sopronkőhida Weaving Factory, as well as the reconstructions, capacity expansions, and the process of aligning with European standards following the change of regime.

Keywords: Sopronkőhida Strict and Medium Regime Prison, prison history, employment of inmates, reintegration, anniversary

Alapítás és korai évek

Az 1878. évi V. törvény – a Csemegi-kódex – 28. §-a elrendelte, hogy fegyház-büntetést fegyházban kell végrehajtani. Az ország területén akkor működő hét fegyház befogadóképessége rendkívül kevésnek bizonyult, így az 1880-as évek elején az Igazságügyminisztérium új fegyházat építéséről döntött. A területi elveknek megfelelően szükségessé vált egy dunántúli intézet létrehozása, mivel ezen az országrészen „fegyházhiány” mutatkozott.

Az 1884-ben megjelent XX. törvénycikk rendelkezett az intézet létrehozásáról, valamint arról, hogy az országos rabsegélyező alapból 500 000 forintot – kivételesen – egy országos fegyház létesítésére fordítsanak. A helyszínekijelölő miniszteri tanácsos a Soprontól északkeletre fekvő, korábban megszűnt cukorgyártelepet találta a legalkalmasabbnak. A döntésben szerepet játszott a környék jó levegője és vizei, a pozsonyi országút közelsége, valamint az olcsón megszerezhető telek.

A fegyház tervét Wagner Gyula budapesti műépítész készítette, aki korábban a Szegedi Kerületi Börtönt, majd a Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogházat is tervezte. Az építkezés Wagner Gyula felügyelete mellett 1884. július 13-án kezdődött, és 1886. augusztus 31-én fejeződött be. Az intézetet hivatalosan 1886. november 01-jén adták át Soproni Királyi Országos Fegyház néven. A korszak sajtója az ország egyik legmodernebb büntetés-végrehajtási intézeteként említette az új fegyházat, amely már építészeti kialakításában is a korabeli európai büntetés-végrehajtási elvekhez igazodott.

Az intézet építésze és fejlődése

A „H” alaprajzú épületben 686 zárkát alakítottak ki, melyek közül 11 sötétzárka volt, az intézetet összesen 700 fogvatartott elhelyezésére tervezték. 252 magánzárka tette lehetővé, hogy a fegyencek büntetésük első harmadát éjjel-nappali magánelzáráásban töltsék. Minden zárkában egy asztallá alakítható vaságy, szalmazsák, pokróc, szék és egy vízelzárású vasbádog illemhely állt a fogvatartottak rendelkezésére. A korszerűség jegyében központi fűtést alakítottak ki, a folyosók végén magas ablakok biztosították a szellőzést, a tetőn elhelyezett „bevilágító” ablakok pedig természetes fényt juttattak az épület belső tereibe. Éjszaka az intézet valamennyi helyiségében villanyvilágítás működött, ami az 1880-as években még ritkaságnak számított.

A zárkaépület mellett kórház, konyha, pékség, gazdasági épületek és munkatermek épültek, és az egész komplexumot magas bástyafal övezte. A falakon kívül őrlakásokat alakítottak ki az állomány számára. Az intézet első igazgatója, a Nagyenyedről érkező Balkay István már 1886 márciusában részletes tervet készített a zárkák felszereléséről és az intézet működésének rendjéről.

1. kép: A Soproni Királyi Országos Fegyintézet 1900 környékén¹

A bástyafal hosszát a következő évtizedekben többször is bővíteni kellett. Először az 1930-as évek második felében a szövő munkahelyek bekerítése miatt építették át, majd 1967-ben a gyár terjeszkedése indokolta a további bővítést. A belső infrastruktúra korszerűsítése folyamatosan zajlott: 1961-ben vízvezeték- és szennyvízcsatorna-rendszert építettek ki, valamint a zárkákat mosdóval és vízöblítéses WC-vel szerelték fel. A zárkák fűtését eredetileg középnyomású forróvíz-rendszer biztosította: a kályhák által felmelegített víz a zárkák ablakai alatt három párhuzamosan futó csővezetékben áramlott, ezt váltották fel 1962-ben a korszerű radiátorok. A fűtés hőforrását ezután még jó ideig hagyományos szilárd tüzelésű kazánok biztosították, mígnem az 1970-es évek közepén megépült az olajkazán-telep, amely újabb területbővítést tett szükségessé. A fejlesztések ellenére azonban az eredeti, XIX. századi körletépület alapvető szerkezeti adottságai hosszú időn keresztül meghatározták az intézet működését.

Trianon és a két világháború közötti időszak

Az 1921. évi trianoni békeszerződés értelmében Magyarország nyugati részéből is területeket kellett volna átadni Ausztriának, és Sopronkőhida is ezek közé tartozott. Az igazságügyminiszter 1921 nyarán elrendelte a fegyintézet kiürítését, amelyet augusztus közepére végre is hajtottak. A fogvatartottakat más intézetekbe szállították, az intézet jövője bizonytalanná vált.

¹ Forrás: Az intézet archívuma

Az 1921 decemberében tartott soproni népszavazás azonban a terület Magyarország-hoz való tartozása mellett döntött, így hamarosan megkezdődhetett az intézet viszszafelepítése. A két világháború közötti időszakban az intézet működése fokozatosan stabilizálódott. 1928-ban az igazságügyminiszter az intézet egy részét szigorított dologházzá jelölte ki; az elnevezése pedig Soproni Királyi Országos Fegyintézet és Szigorított Dologházzá változott. Ekkor jelentős belső átalakításokat is végeztek, mivel a szigorított dologházak nem érintkezettek a fegyencekkel, még mozgásukkor sem. Ez az időszak a büntetés-végrehajtás egyre szigorúbb szemléletét tükrözte, amelyben a fegyelem fenntartása és a fogvatartottak elkülönítése kiemelt szerepet kapott.

Háború, megszállás és politikai fordulatok

1944 őszén a Vörös Hadsereg elől menekülő Szálasi-kormány úgy döntött, hogy Sopronkőhidán helyezik el az általuk letartóztatott politikai foglyokat, az elfogott partizánokat és az ellenállási mozgalom tagjait. Mivel a fegyintézet amúgy is zsúfolt volt, a megnövekedett létszám súlyos elhelyezési problémákat okozott: 1944. november 24-én 516 szigorított dologházzá ítéltet a soproni vasútállomáson át hadiszolgálatra vittek.

1944 karácsonya előtt néhány nappal fogvatartottként az intézetbe érkezett Mindszenty József veszprémi püspök papjaival és kispapjaival együtt. Mindszenty emlékirataiban arról ír, hogy december 24-én a fegyház templomában ő celebrálta az éjféli misét; a padsorokban három korábbi miniszterelnök, gróf Esterházy Mór, Kállay Miklós és Lakatos Géza is helyet foglalt, mellettük volt miniszterek, kúriai elnök, magas rangú művészek, valamint a baloldal egyes képviselői, köztük Rajk László (Mindszenty, 1988).

2. kép: A Sopronkőhidai Fegyintézet Temploma az 1900-as évek elején ²

2 Forrás: Az intézet archívuma

Az intézet történetének egyik legsötétebb napja 1944. december 24-e volt. Az előző napon kihirdetett, és egy nap alatt jogerősített ítéletek alapján ezen a reggelen hajtották végre a halálos ítéletet Bajcsy-Zsilinszky Endrén, Pesti Barnabáson, Kreutz Róberten és társaikon. A sopronkőhidai fegyház ezzel a magyar ellenállás történetének és a II. világháború egyik tragikus fejezetének emblematikus helyszínévé vált.

A II. világháború befejezését követően az intézet történetének egyik legkevésbé ismert, ugyanakkor legdrámaibb időszaka következett. 1945 tavaszától a sopronkőhidai intézet több éven keresztül szovjet katonai parancsnokság irányítása alá került.

Az épületet és környékét a szovjet hatóságok gyűjtő- és internálótáborként használták, ahol hadifoglyokat, politikai foglyokat, internált civileket és különböző megtorló intézkedések során elfogott személyeket tartottak fogva. A korszak pontos adatai máig nem teljesen tisztázottak: egyes visszaemlékezések szerint mintegy 22 ezer ember fordult meg a sopronkőhidai táborban, más források ennél is magasabb, akár 33 ezres létszámot említenek.

A túlszűfolttság, az ellátási nehézségek és a bizonytalan jogi helyzet rendkívül súlyos körülményeket eredményeztek. Az intézet eredetileg néhány száz fő elhelyezésére épült, infrastruktúrája alkalmatlan volt ekkora tömeg hosszabb idejű fogva tartására. A fogvatartottak között magyar és külföldi állampolgárok egyaránt voltak; sokukat tovább szállították szovjet hadifogoly- vagy munkatáborokba. A korszak legismertebb áldozatai közé tartozott Páter Kiss Szaléz ferences rendi szerzetes, akit a szovjet hatóságok 1946 decemberében Sopronkőhidán végeztek ki. A helyi emlékezetben hosszú ideig élénken élt ez az időszak, amely a háborút követő átmeneti évek bizonytalanságát, valamint a megszállás következményeit egyaránt tükrözte.

A szovjet katonai irányítás évei után az intézet fokozatosan visszatért a magyar büntetés-végrehajtás rendszerébe, bár működését a politikai viszonyok még hosszú időn keresztül meghatározták. A nyugati államhatár közelsége miatt 1951 és 1955 között politikai okokból az intézet működését fel is függesztették.

Munkáltatás és gazdasági tevékenység

A fogvatartottak munkáltatása az intézet teljes története során meghatározó szerepet töltött be. Már a XIX. század végétől működtek különféle műhelyek és gazdasági egységek, ahol a fogvatartottak munkát végeztek. A szervezett ipari jellegű munkáltatás azonban igazán az 1950-es évek közepétől erősödött meg, amikor létrejött a Sopronkőhidai Szövőgyár. A gyár hosszú időn keresztül az intézet egyik legfontosabb gazdasági egységként működött, és jelentős számú fogvatartott számára biztosított munkalehetőséget.

A munkáltatás egyszerre szolgálta a büntetés-végrehajtási célokat és a gazdasági érdekeket. A fogvatartottak életébe egyfajta rendszer került; munkarendben dolgoztak, szakmai tapasztalatot szereztek, miközben a munkavégzés a fegyelmezett életvitel kialakítását is elősegítette. A rendszerváltást követően, az 1990-es évek elejétől a korábbi szövögyár a Sopronkőhidai Szövő és Ruhaipari Kft. formájában működött tovább, igazodva a megváltozott gazdasági és jogi környezethez. A 2000-es évek közepétől a munkáltatás szervezeti kerete is változott, így Sopronkőhidai Ipari és Szolgáltató Kft. néven folytatta tevékenységét.

A munkáltatás napjainkban is a reintegráció egyik legfontosabb eszköze. A fogvatartottak a munkavégzés során olyan készségeket és munkatapasztalatot szerezhetnek, amelyek szabadulásuk után segíthetik társadalmi visszailleszkedésüket. A foglalkoztatás emellett hozzájárul az intézet napi működéséhez és a fogvatartottak strukturált napirendjének fenntartásához is.

A rendszerváltozás és az európai normákhoz történő igazodás

A rendszerváltozást követően – az Európa Tanácshoz való csatlakozás nyomán – az intézet jelentős jogi és szemléletbeli átalakuláson ment keresztül. A büntetés-végrehajtás területén át kellett venni az európai normáknak megfelelő szabályozást, és alkalmazkodni kellett az uniós jogharmonizáció követelményeihez. Bár az intézet egyik korábbi érdemi átalakítására már az 1980-as évek elején sor került, a fogvatartottak elhelyezési körülményeinek korszerűsítése – tekintettel a csatlakozási kötelezettségekre és a ratifikált nemzetközi egyezményekre – elodázhatatlanná vált.

Az eredetileg magánzárkás rendszerhez épült intézetben a mellékhelyiséget sokáig csupán függöny választotta el a zárka többi részétől. A tényleges fogvatartotti létszám az 1980-as évek közepére megközelítette az 1 700 főt, ami rendkívüli zsúfoltságot eredményezett. Az öt körletrészből álló, „H” alakú zárkaépület teljes felújítása 1997-ben kezdődött meg. A munkálatok ideje alatt az intézet működését folyamatosan biztosítani kellett, ezért egyszerre csak azokat az épületrészeket zárták le, ahol éppen a felújítás zajlott.

A közel egy évtizeden át tartó, mintegy kétmilliárd forintos beruházás eredményeként az épület teljesen megújult. A rekonstrukció során minden zárkában kiépítették a hideg- és melegvíz-szolgáltatást, a mellékhelyiségeket fallal különítették el a lakótértől, a zárkákat központi televíziós antennarendszerrel és kétirányú kommunikációs berendezéssel szerelték fel. A félig nyitott körletrészek mosókonyhát és étkezőhelyiségeket kaptak. A zárkaépülethez korszerű konyha és étkező kapcsolódott, valamint húszasztalos beszélőhelyiséget és családi beszélőt is kialakítottak. Az oktatás és a reintegráció elősegítésére tantermek, informatikai kabinetek, pszichológusi helyiségek, sportolási lehetőségek és szakkörök jöttek létre.

Férőhelybővítés és az intézet napjainkban

Az uniós irányelvek alapján a mintegy 135 éves körletépület szűk zárkái már nem feleltek meg a korszerű fogvatartási követelményeknek, így a zárkák összenyitásával kellett megoldást találni a fogvatartottak megfelelő elhelyezésére. Az elhelyezhető létszám ennek következtében jelentősen csökkent. Míg az 1980-as években előfordult, hogy az egyetlen körletépületben mintegy 1 700 fogvatartott volt elhelyezve, ez a 2000-es évekre már sem szakmailag, sem emberi jogi szempontból nem volt vállalható.

A helyhiány enyhítése érdekében 2020-ban jelentős férőhelybővítésre került sor. A korábban fogvatartotti kórházként működő épület átalakításával, valamint az egészségügyi körlet praktikusabb helyre történő áthelyezésével további 92 fogvatartott elhelyezésére nyílt lehetőség. Emellett a fegyház területén belül egy új, könnyűszerkezetes épület is kialakításra került, amely további 105 fogvatartott számára biztosított férőhelyet.

A 2024-ben megszűnt Győr-Moson-Sopron Vármegyei Büntetés-végrehajtási Intézet feladatait a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön vette át, amelynek következtében a tartóztatott fogvatartottak száma jelentősen megemelkedett. Mivel a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön jelenleg az egyetlen büntetés-végrehajtási intézet a vármegyében, szerepe tovább erősödött a térség büntetés-végrehajtási rendszerében, ugyanakkor a fogvatartottak felét továbbra is a fegyházbüntetésüket töltő elítéltek teszik ki.

3. kép: A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön főbejárata³

3 Forrás: A fotót a szerző készítette

Az intézet 140 éves történetének felidézésekor nem szabad megfeledkezni a személyi állományról sem, amelynek tagjai nap mint nap a fegyház és börtön fokozatú szabadságvesztésüket töltő fogvatartottakkal foglalkoznak. Munkájuk nemcsak az intézet biztonságos működésének fenntartását jelenti, hanem a fogvatartottak felügyeletében és társadalmi reintegrációjának elősegítésében is aktív szerepet vállalnak.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön története jól tükrözi a magyar büntetés-végrehajtás több mint egy évszázados fejlődését: a kiegyezés korának modernizációs törekvéseitől a második világháború és a szovjet megszállás időszakán át egészen a mai, európai normák szerint működő, reintegrációs szemléletű intézményrendszerig vezető utat.

Felhasznált irodalom

Mindszenty József (1988): Emlékirataim. Thaurdurck, Giesriegl Ges. m.b.H., Thaur

Németh Alajos (1994): Sójajok Palotája. Hillebrand Nyomda Kft.

Török Magda (2006): 120 év – A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön évkönyve. Rotary Nyomdaipari Kft., Komló